

Paul Wachtel

A külföldi bankok szerepe a közép-európai átmeneti gazdaságokban I.

A szerző érdeklődésének középpontjában a külföldi bankok közép-európai tevékenysége áll. A nemzetközi és külföldi bankügyletek különösen fontosak az átmeneti gazdaságokban. Egyrészt azért, mert a multinacionális vállalatok tevékenysége és a már meglévő nagyvállalatok nemzetközi ügyletei minden bizonnyal a növekedés mozgatórugói lesznek. Másrészt, az átmeneti országok bankszektorának a jövőben meg kell birkóznia az örökölt technológiai hatékonytalansággal. Mivel gyakran merülnek fel újabb és újabb érvek a külföldi bankok belépése mellett és ellen, a tanulmány minden olyan lehetséges érvet áttekint és elemez, amely a külföldi bankok belépésének korlátozása mellett szól. Ezt követően a szerző az ellenkező oldalról is szemügyre veszi a külföldi bankokat, azaz megvizsgálja, hogy részvételüknek milyen várható hozamai vannak az átmeneti gazdaságokban.

A tanulmány – következő számunkban megjelenő – második része a külföldi bankoknak a vizsgált országokban folytatott tevékenységét mutatja be. *

Az 1960 és 1985 közötti időszakot a bankügyletek nemzetközi méretűvé válása jellemezte. A külföldi bankügyletek Európából és az Egyesült Államokból indulva terjedtek át Japánra, a Csendes-óceán partvidékére és Dél-Amerikára (*Brealey–Kaplanis* [1994]). Az 1990-es években expanziójuk elérte a Közép- és Kelet-Európa volt tervgazdaságait is. A nemzetközi bankügyletek elterjedését számos okkal lehet magyarázni: a kereskedelem és a működőtőke-beáramlások bővülésével, a pénzügyi piacok globalizációjával, a tőkepiacok és a bankügyletek közötti különbségek mérséklődésével, a pénzügyi piacok világszerte bekövetkezett liberalizációjával és a valuták egyre erősödő konvertibilitásával. Ezek a változások rendkívül gyorsak voltak a szabályozások mind a mai napig fennálló eltérései és a pénzügyi integráció még mindig létező akadályai ellenére.

A nemzetközi bankügyleteknek két jól elkülöníthető csoportja van: az egyik a bankok határokat átszelő tevékenységeit foglalja magában (e tevékenységek nevezhetők valóban nemzetközi bankügyletnek), a másik a bankok anyaországon kívüli tevékenységeit tartalmazza. A nemzetközi bankügyletek leglátványosabb fejlődése a határokat átszelő ügyletekben figyelhető meg. Ezeknek az ügyleteknek a fejlődése a nemzetközi kereskedelem és a tőkepiacok bővülésével párhuzamosan valósult meg. Tanulmányunkban a nemzetközi bankügyletek másik csoportjával, a bankok külföldi országokban folytatott tevékenységével foglalkozunk.

* Szeretnék köszönetet mondani *Mizsei Kálmánnak*, aki a tanulmányban vizsgált témát ajánlotta nekem, s aki számos hasznos észrevétellel is ellátott. Köszönöm továbbá *Ami Barnea*, *John Bonin*, *Roman Kamarik* és *Székely István* építő megjegyzéseit és javaslatait.

A bankok országukon kívül folytatott tevékenységeinek szintén két oldala létezik. Az országon kívüli ügyletek egyfelől a bank a nemzetközi, azaz a határon keresztül megvalósuló ügyleteit segíti elő. Például a külföldi bankok szektorának bővülése számottevő részben a kereskedelemmel, a működőtőke beáramlásával és a migrációval függ össze. A bővülés ugyancsak jelentős része olyan nagy pénzügyi központokban összpontosul, ahol az eurovaluták tőkepiaca és valuták tranzakciói koncentrálnak. A külföldi bankügyletek elterjedését másfelől a pénzügyi szolgáltatások globális iparággá fejlődéséhez is ahhoz a jelenséghez lehet kapcsolni, hogy a bankok növekedési stratégiája nem kizárólag belpiaci ügyletekre épül.

Érdeklődésünk középpontja tanulmányunkban a külföldi bankok kelet- és közép-európai tevékenysége az átmenet időszakában. A külföldi bankügyletek mindkét fent említett oldala igen lényeges az átmeneti gazdaságokban. Először, a kereskedelem és a nemzetközi befektetési lehetőségek bővülése az átmenet gazdaságaiban együtt jár a határokat átszelő bankügyletek számának növekedésével. A bankok azért lépnek be az átmeneti gazdaságok piacára, hogy elősegítsék a nemzetközi pénzügyi szolgáltatások kínálatát. Ez a jelenség magyarázza a külföldi bankok szerepének növekedését az átmeneti gazdaságokban. Másodszor, számos bank globális üzleti stratégiája célkitűzésként magában foglalja az átmeneti gazdaságokban folytatott ügyletek bővítését. Ennek következtében több nyugat-európai és néhány amerikai bank kezdte el banki szolgáltatásai bővítését az átmeneti gazdaságok belföldi piacán.¹ A belföldi bankszolgáltatások nyújtására a külföldi bankoknak három lehetőségük van: már létező bankok megszerzése, stratégiai szövetség kialakítása helyi bankokkal és új helyi bank alapítása.

A nemzetközi és külföldi bankügyletek két okból különösen fontosak az átmeneti gazdaságokban. Először, a multinacionális vállalatok tevékenysége és a már meglévő nagyvállalatok nemzetközi ügyletei minden bizonnyal az átmeneti gazdaságok növekedésének mozgatói lesznek. Ezek azok a piaci szektorok, ahol a külföldi bankok szolgáltatásokat nyújthatnak. Másodszor, az átmeneti országok bankszektora egészen mostanáig állami tulajdonban volt, és a jövőben is meg kell birkóznia a technológiai hatékonytalansággal.

Így a bankszektor a privatizáció és a bankszektor modernizációja során valósággal vonzza a vegyes vállalatokat, a külföldi bankokat. A külföldi bankok belépése minden bizonnyal befolyásolja a versenyhelyzetet és a banki szolgáltatások belföldi kínálatát. Még meglehetősen kicsi külföldi részvétel is tovagyűrűző hatással van a bankügyletek jellemzőire a szektor egészében.

A banki szektorba történő belépést a világon mindenütt szabályozzák annak érdekében, hogy a tőkemegfelelés, valamint a bankárok szakértelme és tisztessége biztosított legyen. A belépés szabályozása a bankoknak mint pénzügyi eszközök kibocsátóinak speciális szerepével és a bankcsődök, illetve a jogellenes banki tevékenységeknek a gazdaság egészére gyakorolt hatásával magyarázható. A banki szektorba történő belépéssel kapcsolatos korlátozások elemzése, a megfelelő szabályozási rendszer kutatása túlmutat a tanulmányunk keretein. Mindazonáltal számunkra lényeges, hogy gyakran merülnek fel újabb és újabb érvek a külföldi bankok belépésével kapcsolatban. A világon elterjedt jelenség, hogy a külföldi bankoknak pluszfeltételeknek is meg kell felelniük, hogy a belföldi bankügyletek piacára beléphessenek.

A bankok szabályozásának liberalizációja és harmonizációja az Európai Unióban a határokat átszelő bankügyletek bővüléséhez vezetett Nyugat-Európában. A ottani változások tanulságosak Közép-Európa átmeneti gazdaságai számára. Valójában az átmeneti

¹ A nagy japán bankok két okból látványosan hiányoznak az átmeneti gazdaságok piacairól. Az európai országoktól eltérően a japánoknak nincs tradicionális üzleti kapcsolatuk a közép-európai átmeneti gazdaságokkal. Emellett az átmeneti gazdaságok pénzügyi szektorának számottevő fejlődése éppen egybeesett a japán pénzügyi szféra válságával.

gazdaságok bankszektora sok tekintetben hasonlít a kis európai országokéra. Mindkét országcsoportra jellemző a bankszektor erőteljes koncentrátsága, az állami tulajdonlás jelentősége és az, hogy a külföldi bankok csak korlátozottan vannak jelen. Emellett közös vonás a rossz adósságokkal kapcsolatos problémák megléte és a technológia fejletlensége is, akárcsak a külföldi bankokkal kapcsolatos ellenállás. A nagyobb európai bankok üzleti stratégiája néhány kis EU-országban hasonlít az átmeneti gazdaságokban alkalmazotthoz.

A tanulmány következő fejezetében röviden áttekintjük az európai bankszektor struktúráját annak érdekében, hogy az átmeneti gazdaságokat perspektivikusan elemezhessük. A közös vonások feltűnőek, s az európai tapasztalat útmutatást ad arra vonatkozóan, hogy mi játszódhat le az átmeneti gazdaságokban.

Az ezt követő fejezetben a külföldi bankok belépése elleni érveket vizsgáljuk. Jelentős irányvonal létezik – kiváltképp az átmeneti gazdaságokban – ugyanis, amely szerint korlátozni kell a külföldi bankok belépését. Áttekintünk és elemzünk minden lehetséges érvet, amely a külföldi bankok belépésének korlátozása mellett szól. Ezt követően az ellenkező oldalról is szemügyre vesszük a külföldi bankokat, azaz megvizsgáljuk, hogy a külföldi bankok részvételének milyen várható hozamai vannak az átmeneti gazdaságokban.

A tanulmány – következő számunkban megjelenő – második része a külföldi bankoknak a vizsgált országokban folytatott tevékenységét mutatja be.

A külföldi bankügyletek fejlődése és távlatai

Bár a külföldi bankügyletek rendkívüli mértékben bővültek, a banki tevékenység csak meglehetősen korlátozott mértékben tekinthető nemzetközi iparágának. Annak ellenére, hogy a nemzetközi tőkepiacok nagyon kiterjedtek, a legtöbb banki tevékenység belföldi piacokon zajlik, és a legtöbb banki szolgáltatás a nemzeti határon belüli „fogyasztóhoz” kerül. A legtöbb bankszolgáltatást belföldi vállalatok (bankok) belföldön nyújtják, a banki iparág jóval kisebb mértékben tekinthető nemzetközinek, mint a feldolgozóipar sok ágazata, például a gépjárműipar.

A nemzetközi bankügyletek bővülése része a nemzetközi tőkepiaci tevékenységek fejlődésének, s ennek következtében a tevékenységek zöme a legnagyobb pénzügyi központokban, New Yorkban, Londonban Tokióban és Frankfurtban összpontosul. A külföldi banki üzletágak növekedése és az új külföldi tulajdonú bankok döntően ezekhez a nemzetközi tőkepiaci központokhoz kötődnek. A külföldi bankok tevékenységének másik csoportja a gazdasági aktivitást, például a különösen erőteljes kereskedelmi kapcsolatok és a migrációt igyekszik követni. A külföldi bankok ritkán vesznek részt lakossági ügyletekben (*retail banking*) és belföldi hitelezésben.

Annak, hogy a bankszektor általában ellenáll az internacionalizációnak, számos oka van. Az első ok az, hogy a szolgáltatószektor jellemzően nemzetközileg kevésbé integrált, mint a feldolgozóipar. Másodsorban meg kell említenünk a banki iparágat az Egyesült Államok kivételével a legtöbb országban tapasztalható erős koncentrátságot és a belépésnek ebből fakadó – nehezen leküzdhető – akadályait.² A koncentráció mellett a bankok részleges vagy teljes állami tulajdona is hozzájárul a verseny hiányához, mely eltántorítja a külföldi bankokat, akárcsak a piacra lépni szándékozó újakat. Meglepően sok piacgazdaságban szembesülhetünk jelentős állami tulajdonlással a banki szektorban,

² 1989-ben az öt legnagyobb bank piaci részesedése Franciaországban 55 százalék, Németországban 26 százalék Spanyolországban 39 százalék és az Egyesült Királyságban 29 százalék volt (*The Banker*, 1990. július).

néhány nyugat-európai ország adata az 1. táblázatban látható. A harmadik, s talán legfontosabb ok az, hogy a nemzeti hatóságok gyakran ellenzik a bankok külföldi tulajdonlását. Például Dánia, Norvégia és Svédország nem engedte meg a külföldi bankok belépését egészen az 1980-as évek közepéig, Svédország pedig csak 1990-ben törölte el a bankok külföldi tulajdonlására vonatkozó tilalmat.

1. táblázat

A bankszektor összes eszközének tulajdonos szerinti megoszlása*
(százalék)

Ország	Állami szektor	Külföldi szektor
Egyesült Királyság	1	53
Svájc	20	11
NSZK	50	2
Svédország	19	3
Spanyolország	2	11
Portugália	87	4
Norvégia	20	0
Olaszország	68	3
Görögország	84	5
Franciaország	42	14
Hollandia	8	13
Finnország	11	1
Belgium	17	35
Ausztria	44	0

Forrás: Gardner–Molyneux [1990].

* Az állami tulajdon gyakran tartalmaz speciális hiteket (például mezőgazdasági vagy jelzáloghiteket) nyújtó intézményeket és takarékbankokat (postai takarékbankokat), a táblázatban fellelhető magasabb százalékok az állami tulajdonban levő általános tevékenységet folytató kereskedelmi bankokra utalnak. Az európai bankszektor szerkezetével kapcsolatban lásd Bisignano [1992]. Példákat nem csak Európára találhatunk. Brazíliában például gyakorlatilag minden tagállam tulajdonol egy pénzügyi intézményt, a legnagyobb bank pedig a szövetségi kormány tulajdona.

Különösen tanulságos néhány kis európai országgal való összehasonlítás. A Bank of Finland egyik jelentésében megfogalmazott, külföldi bankokkal kapcsolatos véleménye kísértetiesen hasonlít a mostanában az átmeneti gazdaságokban hallhatókhöz:

„A külföldi bankok jelenléte Finnországban korlátozott volt, többek között annak érdekében, hogy a külföldi tőke ne szerezhessen túl nagy befolyást. ... A külföldi irányítás alatt álló bankok felügyeletével kapcsolatos problémák és a monetáris politikának a külföldi bankok belföldi piacra történő belépése miatti korlátozott mozgásterével kapcsolatos félelmek segítenek a negatív hozzáállás megértésében ... A finn bankok egyenlő versenyhelyeivel kapcsolatban is aggodalmak merültek fel.” (Savela– Herrala [1992] 8. o.)

A jelentés a továbbiakban megjegyzi, hogy a hozzáállás akkor változott meg, amikor a versenyből származó előnyöket jobban megértették. A monetáris politika ekkor hangsúlyozni kezdte, hogy a nemzetközi koordináció és a nemzetközi együttműködés növeli a bankok felügyeletének színvonalát. Finnország 1973-ig nem engedélyezte, hogy külföldi bank képviselőt nyithasson (pontosabban csak egészen korlátozott működési körrel engedte). Külföldi bank leányvállalatot 1979-ig, tulajdonában levő bankot pedig 1991-ig

nem alapíthatott. Mindössze nyolc képviselőt, két leányvállalat és három külföldi tulajdonú bank működik Finnországban, az említettek fele tíz évnél fiatalabb.

A nyugati tapasztalatok szintén segítenek a közép-európai bankprivatizáció megértésében. Az állami tulajdonú bankokat Franciaországban és más nyugati országokban is privatizálták, illetve privatizálni fogják. Az osztrák helyzet különösen érdekes, hiszen a bankok külföldi tulajdonlásával kapcsolatos félelmek a privatizációs folyamatot majdnem öt évig akadályozták. Sok vita után Ausztria végül is rászánta magát arra, hogy az államnak a második legnagyobb bankban, a Creditanstaltban birtokolt 49 százalékos, a szavazati jogok 70 százalékát jelentő részesedését magánkézbe adja. Ausztriában nincsen aktív külföldi bank, és a külföldi tulajdonlással kapcsolatos kételyek tovább élnek annak ellenére, hogy éppen a Creditanstalt az egyike a Közép-Európában legaktívabb külföldi bankoknak. 1994-ben a Credit Suisse-szel és egy német csoporttal folytatott tárgyalások zátonyra futottak a nacionalista ellenállás miatt. Az osztrák kancellár, Frank Vranitzky a Reuters idézete szerint a következőket mondta: „Fontos szempont, hogy a potenciális befektető osztrák legyen, vagy kapcsolatban álljon Ausztriával.” Az osztrák gazdasági miniszter, Johannes Dits nyilatkozata:

„Az osztrák nemzeti érdeket figyelembe kell venni. Az eladási ár nem az egyedüli kritérium. ... Fontos, hogy Ausztria befolyása megmaradjon a nemzet második legnagyobb bankjában.” (Reuters European Business Report, 1995 augusztus 9.)

A nacionalizmus ilyen erős megnyilvánulásaitól nemcsak Ausztria visszhangzott, hanem a környező átmeneti gazdaságok is. Érdemes megjegyezni, hogy érdekes módon a bankok tulajdonlásának liberalizációjában az átmeneti gazdaságok ez ideig többet tettek, mint Ausztria.

A nyugat-európai bankszektorban számottevő változások történnék, az Európai Unió azon direktívái miatt, amelyek lényegében egy egységes európai piacot hoznak létre a pénzügyi szolgáltatások terén. Az elmúlt tíz évben számos nemzetközi felvásárlás, fúzió történt, külföldi bankok több esetben szereztek kisebbségi részesedést, és nagy számban születtek bankok közötti üzleti szövetségek is. Számos pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó cég fejleszt ki olyan stratégiát, amely képessé teszi őket arra, hogy multinacionális cégekként működjenek, és lehetőséget teremt arra, hogy e cégek kihasználják a növekvő skálahozadékból és a termékdiverzifikációból fakadó esetleges előnyöket. Mindazonáltal, a jelentős fejlődés ellenére a legtöbb bankügylet továbbra is belföldi bankok tevékenységéhez kapcsolódik.

Ez ideig a külföldi bankügyleteknek a bankszektorba lépés gyakran magas költségei miatt csak korlátozott hatása volt. Ennek ellenére a létező költségkülönbségek és a növekvő skálahozadék sok bankot arra ösztönzött, hogy nemzetközi stratégiát fejlesszen ki. A nyugat-európai bankok nemzetköziesedése hosszabb múltra tekint vissza, mint az átmeneti gazdaságok külföldi bankügyleteinek tapasztalatai. Ezért fontos lecke a nyugat-európai történet az átmeneti gazdaságok számára. Például a Deutsche Bank (Németország legnagyobb bankja) által az 1980-as évek közepétől Spanyolországban és Olaszországban folytatott stratégiát nehezen lehet megkülönböztetni az osztrák és holland bankok közelmúltbeli közép-európai átmeneti gazdaságokban folytatott stratégiájától.³

Akárcsak másutt, a külföldi bankok piaci részesedése várhatóan csak kis mértékben fog nőni, s annak sincs jele, hogy az iparágat a jövőben nagy külföldi bankok birtokolnák Nyugat- vagy Közép-Európa kisebb országaiban. A korábban bemutatott 1988-as adatok jelzik, hogy a külföldi bankok támadása meglehetősen csekély. Kivétel a szomszédakkal

³ A nemzetközi bankká válás stratégiájának elemzése és a témához kapcsolódó esettanulmányok *Hoschka* [1993]-ban találhatók.

gazdaságilag integrálódott kis országok (például Belgium) és a nemzetközi tőkepiaci központok (például Egyesült Királyság).

A külföldi banktevékenységek ezen áttekintése erőteljesen azt sugallja, hogy az átmeneti gazdaságok bankszektorai sok tekintetben nem annyira egyedülállók. A közép-európai átmeneti gazdaságokat a kis ipari országokkal kell összehasonlítani. Minden ilyen országban a bankszektor szerkezete erősen hasonló. A bankügyletek egyre erőteljesebben koncentráltak, és közös vonás az iparág egy részének állami tulajdonlása is. Mind a korábbi tervgazdaságokban, mind a piacgazdaságokban az iparági koncentráció és az állami tulajdonlás együttesen jelentős erőt ad a banki iparágnak ahhoz, hogy megvédje magát a külföldi vagy más versenytől. Emellett a szabályozás is gyakran kedvező a bankszektor számára, mert attól félnek, hogy a verseny gyengítheti, vagy akár csődbe is juttathatja a jelenleg működő bankok némelyikét. Ennek eredményeképpen az iparág gyakran sikeresen áll ellen a kompetitív nyomásnak, pedig éppen a verseny nyomása ösztönözhetné a külföldi bankokat a piacra belépésre.

A külföldi bankok belépésével kapcsolatos aggályok ellenére jelentős a külföldi bankok aktivitása az átmeneti gazdaságokban. A működőtőke megnövekedett beáramlása és a piacgazdaságokkal folytatott külkereskedelem eredményként a nemzetközi bankügyletek bővültek. A külföldi bankok számos formában az átmeneti gazdaságokban jelen vannak:

- a) képviselő irodákkal és helyi kirendeltségekkel,
- b) helyi bankokkal alkotott vegyes vállalatok vagy kisebbségi részesedés vásárlása révén,
- c) teljes tulajdonú leányvállalattal,
- d) belföldi bankokban megvalósított stratégiai befektetésekkel.

A nemzetközi banki tevékenység – amely határokat átszelő banki tranzakciókat jelent – gyakran kíván meg fizikai jelenlétet. Így sok bank nyitott helyi kirendeltséget, vagy alapított képviselőirodát az átmeneti gazdaságokban annak érdekében, hogy saját országukbeli ügyfeleiknek nyújthassanak újabb szolgáltatásokat. Ilyen hivatalok biztosíthatják a bank piaci jelenlétét, anélkül, hogy a bank a fogadó országban akármilyen tőkekötelezettséget vállalna. A külföldi bank gyakran azért alakítja ki jelenlétét, mert a banki üzletág fejlődésére spekulál. Minden megvizsgált átmeneti gazdaságban vannak banki kirendeltségek vagy képviselőirodák, amelyek közül sok csekély forgalmat bonyolít le. Például 1995-ben Lengyelországban külföldi bankoknak 21 képviselőirodája és három helyi fiókja volt. A másik véglet: Észtországban és Bulgáriában csak mostanában vált lehetővé, hogy külföldi képviselők belépjenek az ottani piacra. Számos külföldi bank szeretne megjelenni az átmeneti országokban – sokszor csupán a jövőben várható szükségletek miatt.

Több oka lehet annak, amiért külföldi bankok banki intézményeket alapítanak az átmeneti gazdaságokban (külföldi tulajdonú bankok). Először is a saját hazai ügyfelek olyan gazdasági tevékenységbe foghatnak, ami során szükségük lehet újabb szolgáltatásokra (tranzakciós szolgáltatásokra, hitelezésre). Másodszor, a külföldi bankok kapcsolatba kerülhetnek olyan belföldi vállalatokkal, amelyeknek nemzetközi ügyleteik vannak. Harmadszor, külföldi bankok be akarnak kapcsolódni a jövedelmező bankügyletekbe, ilyen például a gazdag emberek számára és a külföldi közösségeknek nyújtott szolgáltatások. Negyedszer, tisztán spekulatív oka is lehet a külföldi jelenlét kialakításának.

A belépés indítéka szerint változik a bankügyletek típusa. A Citibank olyan stratégiát fejlesztett ki, amely nemzetközi bankügyleteket igénylő vállalatokra és a vagyonos belföldi vásárlókra koncentrál. E stratégiának megfelelően működnek az átmeneti gazdaságokban a Citibank teljes tulajdonában levő leányvállalatok. Példaképpen megemlíthjük: bár a Citibank Magyarországon nem versenyez az OTP-vel, mégis olyan lakossági banki

szolgáltatásokat nyújt, mint az ATM, a hitelkártyák. Tízezer fős lakossági ügyfélkört kíván kialakítani. Más bankok inkább a kisebb tőkeelkötelezettséggel járó jelenlétet választják, s igyekeznek elkerülni a nagy infrastrukturális befektetéseket. Ilyen esetekben a vegyes vállalati forma vagy kisebbségi tulajdon szerzése a jellemző. Nagyon nehéz általánosan elemezni a külföldi bankok jelenlétét az átmeneti országok bankszektoraiban, mert annak formája az üres vállalatoktól (*corporate shell*) egészen a jelentős versenytársig terjed.

A posztkommunista korszak első néhány évében néhány átmeneti gazdaság – különösen Magyarország és Lengyelország – nagyon liberális volt a külföldi bankok belépésének engedélyezésében. Ennek ellenére a hatóságokat hamar kiábrándította bankszektor fejlődésének iránya. Új bankok még azelőtt jöttek létre (belföldi és külföldi tulajdonúak egyaránt), hogy kialakították volna a megfelelő szabályozási kereteket. Számos vállalkozást tőke nélkül, csak spekulációs céllal hoztak létre. Magyarországon az új külföldi bankok között voltak olyanok, amelyek kénytelenek voltak nagy veszteségeket elkönyvelni, Lengyelországban több új bankot csalások, visszaélések jellemeztek. A tapasztaltak miatt Magyarország megszigorította a belépési feltételeket, Lengyelország pedig lényegében leállította az új engedélyek kibocsátását, és olyan külföldi belépőket keres, akik már létező intézményeket vennének meg.

A külföldi bankok piaci részesedése erőteljesen különbözik a közép-európai országokban. Magyarország volt a leginkább vendégszerető, és ezáltal majdnem ugyanannyi külföldi bank működik jelenleg az országban, mint ahány belföldi tulajdonú. 1994 végén a külföldi bankok részesedése a banki eszközökből 25 százalék körüli volt, és ez az arány 1995-ben tovább nőtt. Lengyelországban a külföldi bankok jelenléte alig több mint kétszázalékos, ha nem vesszük figyelembe a privatizált bankokban szerzett külföldi részesedést. Csehországban, ahol a bankszektor igencsak koncentrált, a külföldi bankok csak néhány szolgáltatástípusban aktívak. 1993-ban a legnagyobb külföldi bankok a teljes hitelállomány mintegy 3 százalékát nyújtották.⁴ Mindazonáltal a külföldi bankok részesedése gyorsan nőtt, és 1994 végére, Capek számításai szerint meghaladta a hatszázalékos, az újonnan kibocsátott hitelek esetében pedig az egyharmados arányt (*Capek* [1995]).

A kereskedelmi bankok kialakítása helyett – amennyiben a szabályozási környezet ezt lehetővé teszi – a külföldi bankok fejleszthetik tanácsadó szolgáltatásaikat és befektetési bankként is tevékenykedhetnek. Csehországban, ahol a privatizációs program megelőzött mindenféle bankreformtörekvést, sok nyugati pénzügyi cég nem kereskedelmi banki intézményekkel lépett be a pénzügyi piacra. Több nyugati befektetési bank, befektetési menedzser és bróker működik ott, de csak néhány külföldi kereskedelmi banki vállalkozás.

Mivel az átmeneti gazdaságok bankszektora viszonylag fejletlen, néhány nyugati banknak ambíciózus hosszú távú növekedési tervei vannak. Ilyen stratégia nagy elkötelezettséggel és az üzletvitel fejlesztése érdekében tett befektetésekkal járhat. Például az osztrák bank, a Creditanstalt birtokolja a legnagyobb közép-európai külföldi bankhálózatot, az átmeneti gazdaságok mindegyikében van fiókjuk, összesen 1400 alkalmazottal. Emellett a Creditanstalt befektetési bankja bonyolítja le a Budapesti Értéktőzsdén a legnagyobb forgalmat, Csehországban pedig fontos befektetési banktevékenységet végez a vállalati finanszírozás területén. Több privatizációs ügyben adott tanácsot, mint bármely más cég, és az egyedüli külföldi bankként vezeti azt a konzorciumot, amely a lengyelországi privatizációért felelős. A bank a kiskereskedelmi bankügyletek területén is terjeszkedni akar Magyarországon és esetleg másutt is. A Creditanstalt nemzetközi bankügyleteit erre a régióra koncentrált. A szlovák Creditanstalt vezetője, Thomas Uher stratégiájukat a

⁴ A részesedésre vonatkozó adatok *Bonin–Leven* [1995] tanulmányából származnak.

következésképpen összegezte: „Gyökereinkhez térünk most vissza, ezek valójában a mi hazai piacaink.”⁵

Az átmeneti gazdaságok hatásai alig várják, hogy a külföldi érdeklődést abba az irányba tereljék, amely segít belföldi céljaik – a bankrendszer privatizációja és modernizációja – megvalósításában. Így a gazdaságpolitikusok szeretnék, ha a külföldi bankok és a már működő bankok között stratégiai szövetség születne. Néhány esetben ez olyan nyugati bankokkal kialakított szövetséget jelent, amely üzleti tanácsadást és a modernizáció elindulását jelentheti. Lengyelországban az úgynevezett ikermegállapodások technikai segítséget nyújtanak anélkül, hogy a nyugati partnernek tőkét kellene befektetnie. Néhány esetben az ikermegállapodás részleges tulajdonláshoz vezetett, máskor pedig – egy esetben bizonyosan – egy belföldi bank fölötti ellenőrzés megszerzésére vonatkozó opcióhoz vezetett. Általánosságban elmondható, hogy számos példa létezik arra, hogy külföldi bankok kisebbségi részesedést szereznek, illetve arra, hogy vegyes vállalatban vesznek részt.

Az utóbbi időben mindhárom nagy közép-európai ország – Lengyelország, Magyarország és Csehország – hatásai igyekeztek a külföldi bankok stratégiai befektetéseit privatizációs eszközként felhasználni. Mindazonáltal nem volt könnyű az ilyen üzleteket megvalósítani. A külföldi stratégiai befektető megszerzése a nagy állami tulajdonú bankok privatizációja során nehéz feladatnak bizonyult. Csehországban a Komerčníbank ellenállt a privatizációs törekvéseknek. Magyarországon a Budapest Bank eladásával kapcsolatos tárgyalások hosszak és nehézkesek voltak. Több tárgyalási kísérlet hiúsult meg, mielőtt 1995 végén a GE Capitallel megállapodást kötöttek.

A lehetséges befektetők több okból vonakodnak: 1. a külföldi befektetők nincsenek meggyőződve arról, hogy a kérdéses bankok mérlege ténylegesen és teljesen megtisztított (azaz nem tartalmaz még nagy számú behajthatatlan követelést), 2. a befektetők nem elégedettek a belföldi bankok menedzsmentjének minőségével, 3. a bankok mérete olyan nagy, hogy a befektetők tartanak attól, hogy a kormányzat a jövőben is be kíván avatkozni a külföldi tulajdonos és menedzser tevékenységébe.

Érdekes módon a többi átmeneti országnál előrébb tart Lengyelország, ahol több külföldi bank stratégiai befektetőként vett részt a privatizációban.⁶

Mielőtt az átmeneti gazdaságokat részletesen elemeznénk, nézzük meg, hogy miért is olyan erős a külföldi bankok jelenlétével kapcsolatos ellenállás!

Érvek a külföldi bankok belépése ellen

A külföldi bankok belépésével szembeni érvek két témakör köré csoportosíthatók. Az egyik csoport a külföldi ellenőrzéssel és a külföldi versennyel kapcsolatos általános félelmeket foglalja magában. A másik ahhoz a lehetőséghez kapcsolódik, hogy a külföldi bankok célkitűzése és viselkedése el fog térni a belföldi bankokétól.

Az érvek első csoportja a bankok kiemelt szerepével hozható összefüggésbe, azzal hogy a bankoknak gyakran rendkívüli befolyásuk van a gazdasági folyamatokra, és sokszor szoros szálak kötik őket a kormányhoz. A félelem, hogy a bankok külföldi ellenőrzése a gazdaság külföldi ellenőrzésével jár, gyakran vezet a külföldi bankok belépésének ellenzéséhez. Ennek az érvelésnek a következménye: a belföldi bankokat, kiváltképp ha gyengék, meg kell védeni a külföldi bankok versenyétől – s ha a kormányzat támogatja a bankszektor, akkor csak a belföldi intézményeket kell támogatnia.

⁵ A Long Haul: Foreign Banks in Eastern Europe. *Eurobusiness*, 1995. április.

⁶ A lengyelországi privatizáció nem volt mindig zökkenőmentes. A részvényárak manipulációinak kritikáját lásd a következő fejezetben.

A második érvcsoport szerint a külföldi bankoknak más célfüggvényük van, mint a belföldieknek. Az együttes profit maximalizálására való törekvésük a belföldi gazdaságban nem kívánt üzleti döntésekhez vezethet.

A következőkben felsoroljuk és értékeljük a külföldi bankok belépésével szemben felhozható különböző érveket.

1. *A külföldi befolyástól való félelem.* A külföldi bankok belépése a gazdaság külföldi ellenőrzéséhez fog vezetni. Az érvelés szerint a külföldi bankok valamilyen nemkívánatos pénzügyi kolonializmus vezetői lehetnek. Szélesebb értelemben a külföldi befolyástól való félelem az jelenti, hogy ellenezni kell a külföldi részvételét a gazdasági folyamatokban.

A külföldi részvétel a gazdasági folyamatokban – a működőtőke-beáramlásra, a pénzügyi befektetésre vagy bankügyleteken keresztül – a belföldi gazdaság külföldi befolyásolásához és ellenőrzéséhez vezet. A külföldi részvétellel kapcsolatos nacionalista ellenérzéseket enyhíti az a tény, hogy a külföldi részvétel segíti a növekedési folyamatot.

Valójában a működőtőke vagy pénzügyi tőke beáramlása sokkal inkább eredményezhet külföldi befolyást, mint a külföldi banktevékenység. Ésszerűtlen lenne azonban a külföldi működőtőke-beáramlást korlátozni, hacsaknem a belföldi gazdaságnak elegendő megtakarítás áll rendelkezésére a növekedés finanszírozására. Néhány kelet-ázsiai kistigris alkalmazott megkötéseket a működőtőke-beáramlással kapcsolatban. A belföldi megtakarításokat megemelte a visszafogott fogyasztás, és finanszírozni tudták a gazdaság hirtelen növekedését, míg a belföldi tőkepiacok lényegében zárva maradtak a külföldiek előtt. Ezeknek az országoknak megvolt az az előnyük, hogy a belföldi háztartási megtakarítások nagy mennyiségben álltak rendelkezésre, ami szükséges a növekedési folyamat fenntartásához.

Az európai átmeneti gazdaságok helyzete azonban alapvetően különböző. Ezek az országok növekvő mértékben fogyasztásorientáltak, és egyáltalán nem biztos, hogy létezik olyan gazdaságpolitika, amely elegendő belföldi megtakarítást tudna az elavult tőkeállomány modernizációjára és cseréjére fordítani. Mindezt széles körben felismerték, és a külföldi működőtőke-beáramlást sokkal gyakrabban támogatják, mintsem ellenzik a régióban.

A közvetlen befektetés, a termelőeszközök vásárlása viszonylag kötött, és gyakran illikvid befektetési formák. Éppen ezért a befektető hosszú távú elkötelezettségét, bizalmát tükrözi a fogadó ország iránt. Mégha a termelőeszközök külföldi ellenőrzés alá kerülnek is, a befektető és a nemzet érdeke valószínűleg egybeesik.

A külföldi pénzügyi vagy portfólióbefektetés sokkal több problémát rejt magában, mint a külföldi működőtőke-befektetés, mert az eszközök nem rögzítettek. Nem véletlen, hogy a „forró pénz” és a „repülő tőke” kifejezéseket nemzetközi portfólióbefektetésekkel kapcsolatban használják. A portfóliópreferenciák rendkívül gyorsan változhatnak, s ennek súlyos következményei lehetnek a befektetések célszámára nézve.

A külföldi portfólióbefektetők által a belföldi gazdaság fölött gyakorolt hatalommal kapcsolatos aggodalmak az utóbbi időben – az 1994-es mexikói válsággal kapcsolatban – kerültek előtérbe. A válság jelentős valutaleértékeléssel, termelés-visszaeséssel és a behajthatatlan banki hitelek nagy mennyiségével párosult. Mindazonáltal pénzügyi (portfólió)befektetések tulajdonosai (mexikóiak és külföldiek közel egyenlő számban), nem pedig működőtőke-befektetések vagy külföldi bankok tulajdonosai voltak azok a befektetők, akiknek szemére vetették a válság gyorsítását, elősegítését.⁷ A külföldi működőtőke-befektetéseket Mexikóban általában a gazdasági növekedés fontos forrásának tekintik. A külföldi bankszektor nem gyakorol semmilyen túlzott hatalmat. Így a külföldi pénzügyi

⁷ Lásd *International Monetary Fund* [1995].

befektetések vezethetnek olyan makroökonómiai stabilizációs problémákhoz, amelyeken nehéz felülkerekedni.⁸

A külföldi banki tevékenység és a külföldi portfólióbefektetés két különböző dolog. A külföldi bankok belépése tulajdonképpen működőtőke-befektetés a pénzügyi szolgáltatások iparágában. Továbbá a külföldiek befektetése a bankokba aligha tekinthető forró pénznek, különösen ha a banki tevékenység alapjául belföldi betétek szolgálnak. A külföldi bankügyleteket és a külföldi portfólióbefektetést néha azonosítják, mert külföldi bankok gyakran nyújtanak portfólióval kapcsolatos szolgáltatásokat külföldi befektetőknek. Az a tény, hogy a külföldi bankok elősegíthetik a portfólióbefektetéseket nem adhat érvet a külföldi bankokkal szembeni korlátozásokhoz.

Bár áttekintettük a külföldi által a működőtőke- és portfólióbefektetéseken keresztül gyakorolt gazdasági hatalommal kapcsolatos kérdéseket, nem elemeztük részletesen a külföldi banki tevékenységeket. A külföldi bankok által nyújtott banki szolgáltatások – hitelezés és betétgyűjtés – minden bizonnyal nem vezetnek az eszközök feletti ellenőrzésnek olyan formájához, mint amit a működőtőke beáramlása eredményezhet. Mindazonáltal a külföldi bankügyletek gyakran félelmet keltenek, mert a bankárok érdekeltsége minden területre kiterjedhet. A működőtőke-beáramlás legtöbbször speciális befektetésekre korlátozódik, de a sikeres külföldi bankár érdekeltséggel rendelkezhet a gazdaság szinte minden ágazatában. A külföldi bankok valószínűleg elkötelezettek a belföldi gazdaság iránt – különösen, ha befektetésük rögzített, és betéteik döntő hányada belföldi betétektől származik.

Mivel a bankoknak befolyásuk van hitelpartnereikre, az is igaz, hogy a külföldi bankoknak befolyásuk van a gazdasági folyamatokra. Azonban, ha a külföldi bankok bankszektorbeli befektetési viszonylag rögzítettek, és ha betéteik döntően belföldi ügyfelektől származnak, akkor tevékenységük nem különbözik lényegesen a belföldi tulajdonú bankok tevékenységétől. Egy olyan ország esetében, amely profitálhat a befektetések megnövekedett mértékéből, értelmetlen lenne korlátozni a működőtőke-beáramlást, a külföldi bankok pedig tulajdonképpen a pénzügyi szektorba történő működőtőke-befektetés megtestesítői. Éppen úgy, ahogy a feldolgozóipar működőtőke-befektetési növelik a szektor tőkeállományát és produktivitását, a külföldi bankügyletek hozzájárulnak a belföldi pénzügyi közvetítés (intermediáció) hatékonyságának javulásához. Egy ellenvetés azonban még így is felmerül, hiszen a külföldi bankok és az intermediáció magasabb hatékonysága a rövid távú portfólióbefektetések bővüléséhez vezet. Mint korábban megjegyeztük, az ilyen tőkebeáramlás megnehezítheti a makroökonómiai stabilizációt. Bár a külföldi bankok elindíthatják, elősegíthetik a portfólióbefektetéseket, ugyanezt eredményezné – külföldi bankok hiányában is – a hazai pénzügyi piacok fejlődése is. Érdekes módon az 1994-es mexikói válság következtében a pénzügyi piacok reakcióidejének gyorsaságával kapcsolatos vita felerősödött. A külföldi bankokra és a tőkepiacokra vonatkozó korlátozások megfelelően érvényesülhetnek mindaddig, amíg a hazai gazdaság elég erős ahhoz, hogy a ellenálljon a tőkeáramlások lehetséges destabilizáló hatásának.

Összességként elmondhatjuk, hogy a külföldi bankok befolyásával kapcsolatos félelmek alaptalanok, kiváltképp, ha a félelmeket a külföldi befektetés hasznáival vetjük össze. Legjobb, ha a külföldi bankok belépését úgy tekintjük, mint a bankszektorba történő külföldi működőtőke-befektetést. Az egyetlen problémát az ilyen típusú befektetésekkel kapcsolatban az jelenti, hogy a külföldi bankok elindíthatnak, elősegíthetnek destabilizáló hatású portfólióbefektetéseket. A portfólióbefektetések lehetséges destabilizáló

⁸ Az elmúlt húsz évben gyors és szinte minden régióra kiterjedő elmozdulást figyelhettünk meg a pénzügyi liberalizáció irányába. Ennek ellenére a portfólióbefektetések – tőkeáramlások ellenőrzésén keresztül megvalósuló – korlátozásának gondolatát valószínűleg újra kell értékelni.

hatásával akkor kell foglalkozni, amikor már az átmeneti gazdaságok tökemérlege tökéletesen mozgékony lesz. Például a pénzügyi tőke kiáramlása a cseh befektetési alapokból súlyos destabilizáló hatást fejthet ki. Mindezek ellenére az átmeneti gazdaságok portfólióbefektetéseinek még mindig csak csekély hányada köthető a külföldi bankokhoz.

Létezik még egy érv, amelynek különleges szerepe lehet ezen országok esetében. Lehetséges ugyanis, hogy a korábban állami tulajdonú iparágak privatizációja a külföldi tulajdon szokatlanul magas arányához vezet. Ilyen helyzetben, ha külföldi részvétel a bankszektorban is domináns, a mindenre kiterjedő külföldi befolyással kapcsolatos félelmek igenis megalapozottak lehetnek.

2. *A fejlődő iparágak védelme.* A külföldi befolyástól való félelem miatt korlátozzák a külföldi bankok tevékenységét, a hazai bankszektor védelmében. A fejlődő iparágakra vonatkozó érveket néha a bankokra is alkalmazzák, a többi iparághoz hasonló módon. Azonban az érvelést rendszerint olyan iparágak védelmében hozzák fel, amelyek termelése importot válthat ki. A bankszektor esetében a külföldi bankok a fogadó (átmeneti) országban nyújtanak pénzügyi szolgáltatásokat. A fejlődő iparágakra vonatkozó érvek akkor lennének alkalmazhatók, ha a belföldi bankok fejlődése pénzügyi szolgáltatások importját helyettesítené. A külföldi bankok pedig nem importálják a pénzügyi szolgáltatásokat, hanem belföldön állítják elő azokat.

A protekcionista érvelés egy másik megközelítése azon az elképzelésen alapul, hogy a külföldi bankok hatékonyabbak, termelési költségeik alacsonyabbak, és ezért a hazai bankokat meg kell védeni az egyenlőtlen versenytől. Ezt az érvelést az átmeneti gazdaságokban úgy alkalmazták, hogy a külföldi bankok éppen a legjobb belföldi ügyfeleket vonják el a hazai bankok elől, amelyek működési feltételei így számottevően romlanak. Ez a gondolatmenet – nem megfelelően használva – a hatékonytalan belföldi bankok védelmét, támogatását indokolhatja. Az érvelés csak akkor helytálló, ha a külföldi bankok költségstruktúrája kimutathatóan mindig alacsonyabb, s így a hazai bankok hosszú távon nem tudnak talpon maradni.

Rövid távon létezhet még néhány további érv a protekcionizmus mellett, a bankok különleges szerepéből és a gazdaságpolitika bankokkal kapcsolatos komplex célkitűzés-rendszeréből adódóan. A bankszektor az átmeneti gazdaságokban, mint mindenütt mást, erősen koncentrált. Ennek következtében a nagy bankok politikai befolyással bírnak, és nehéz olyan politikát folytatni, amely veszélyezteti piaci részesedésüket. Mindemellert léteznek okok a nagy bankok életképességével kapcsolatos aggodalomra is.

A működő bankok eltűnése vagy csődje számottevő társadalmi költséggel jár. Egyfelől azért, mert a fizetési rendszer a működő bankok fiókhálózatára épül. Még ha a csődbe jutó bankok hatékonytalan vállalkozások is, működésük a fizetési rendszer fenntartása szempontjából fontos. Másodsorban azért, mert a nagy bankok feltehetően számos munkahelyet is jelentenek. Előfordulhat, hogy az átmeneti gazdaságok kormányai inkább a bankok megmentését részesítik előnyben, a munkanélküliség növekedésével szemben. Ezért lehet, hogy az átmeneti gazdaságok inkább korlátozzák a külföldi bankok belépését, mintsem hogy vállalják a nagy belföldi bankok csődjének társadalmi költségeit. Ezzel a protekcionista felfogással az a probléma, hogy erősen tompítja azokat a tényezőket, melyek a nagy bankokat hatékonyabb működésre ösztönzik.

Ha a belföldi bankok túl nagyok ahhoz, hogy csődbe mehessenek, és támogatásra szorulnak, akkor az új belépők felől érkező verseny korlátozása a költségvetési támogatás egy olcsó formájának tekinthető. A bankok (beleértve a belföldieket is) belépésének korlátozása tulajdonképpen egy rejtett támogatás a már piacon levők számára, és átmene-tileg elodázza a pénzügyi szektor átalakulásának költségeit is. A piaci részesedés megtartásával a működő bankoknak van idejük arra, hogy újratőkésítésen és konszolidáción essenek át. A bankok modernizációja nem történik egyik pillanatról a másikra, és az új

belépések megakadályozása az átmenet országaiban lehetőséget ad a bankoknak arra, hogy átalakítsák működésüket.

Persze az elodázásnak is vannak társadalmi költségei, mivel a nem hatékony bankok folytatják a források nem megfelelő allokációját. A belépés akadályozása lehetővé teszi a korábbi működési forma továbbélését. Ha a bankok továbbra is hitelt nyújtanak állami vállalatoknak, és így lehetővé teszik számukra, hogy fenntartsák a nem piacképes áruk termelését, akkor a bankok tulajdonképpen a gazdaság természetes és szükségszerű átalakulását lassítják.

A társadalmi költségekre épülő protekcionista érvek mellett a bankszektor különleges helyzete újabb okot szolgáltat a külföldi bankok belépésének korlátozása mellett.

3. *A bankok kiemelt szerepe.* A bankok különleges vonásai a kormányzat explicit és implicit jelenlétével jár minden ország bankszektorában. Általános jelenség, hogy az egész bankszektorat átszövi a kimondott és kimondatlan kormányzati garanciák hálója. A kimondatlan garancia ismert: a bankok mindegyike túl nagy és fontos ahhoz, hogy az állam veszni hagyja őket. A külföldi bankok betétbiztosítási díjak formájában vehetik ki részüket az explicit garanciákból, az implicit garanciákat azonban az állami szektor nyújtja. Érthető, hogy a kormányzatok néha nem kívánják ezeket a garanciákat olyan külföldiekre kiterjeszteni, akik esetleg a rájuk jutó részt nem fizetik ki. Valójában az ilyen garanciák világszerte a bankok sorozatos államosításához vezetnek.

A bankok különleges szerepének egy másik vonása az, hogy mégha magántulajdonúak is, gyakran a kormányzat megbízottjaként tevékenykednek. A szovjet éra központosított állami tervhivatalai eltűntek, de ez nem jelenti azt, hogy a hitelallokáció minden kormányzati befolyása megszűnt.⁹ Valójában a hitelallokáció kormányzati befolyásolása teljesen általános jelenség, s bankok gyakran válnak a hitelnyújtás és támogatás eszközeivé. Bizonyos mértékben a bankok profitálnak abból, hogy közvetítőként állnak a kormányzat rendelkezésére, s – érthetően – nem kívánják, hogy ezekből a hozamokból a külföldiek is részesedjenek.

Gyakran a bankszektornak nyújtott támogatások sokkal nyilvánvalóbbak. Például a központi bank kereskedelmi bankoknak nyújtott hitelei többnyire a piaci kamatlábnál alacsonyabb kamatozásúak. A bankok sokszor tesznek szert nyereségre az export és az ipar fejlesztését szolgáló speciális hiteleknek köszönhetően.

4. *A külföldi bankoknak mások a célkitűzései.* A következő érv a külföldi bankok belépése ellen, hogy a külföldi befolyás alatt álló bankok a belföldi piacon a hazai bankoktól alapvetően különböző (és kevésbé kívánatos) módon folytatják tevékenységüket. Másképpen fogalmazva: az erőforrások allokációja más, amikor a pénzügyi közvetítők külföldi tulajdonúak, és más, amikor belföldi tulajdonúak. Ez a különbözőség pedig eltérő gazdasági fejlődéshez vezet.

Ez az érv úgy hangzik, mint a 18. századi merkantilizmus egyik tétele. A merkantilista felfogás szerint a külföldi bank olyan iparágaknak fog hitelezni, melyek exportja az anyaállamnak fontos. Azonban az érvelés feltételezi, hogy a külföldi bank az anyaország érdekeinek valamilyen különleges irányzatát fogja követni ahelyett, hogy profitja maximalizálására törekedne, amely természetesen a fogadó ország érdekeinek felel meg. A nem túl hihető merkantilista felfogás szerint a külföldi bank az anyaország nemzeti célkitűzéseit igyekszik követni a fogadó ország kárára.

Létezik azonban néhány érv, amelyet érdemes átgondolni. A multinacionalista bankok összprofit-maximalizálási törekvése következtében a külföldi bankok döntése különböz-

⁹ Még az Egyesült Államokban is a hitelek egy számottevő hányada hozható összefüggésbe a kormányzattal, gondoljunk csak a hitelgaranciákra, a hitelpoolokra és hitelbiztosításokra.

het a profitmaximalizáló hazai bankokétól. Bár ez a feltételezés ésszerűnek tűnik, nem szükségszerűen következik belőle, hogy a külföldi bankokkal kevésbé lehetünk elégedettek. Egy lehetséges következmény, hogy a külföldi bankok bevételeiket átcsoportosítva, megpróbálják elkerülni a fogadó ország magas adóit. A külföldi bankok miatt elvesztett adóbevételek értéke a bankszektorban nem lehet jelentős, a veszteség mégis segíti a szabályozás híveit.

A külföldi bankok másképp működnek, mint a hazai bankok, s tevékenységüknek lehet torzító hatása is. A külföldi bankok saját tapasztalataik és a fogadó országbeli tapasztalatok hiánya miatt túl nagy hangsúlyt helyezhetnek a külkereskedelemmel kapcsolatos hitelezésre és a külföldiek által elismert nagy belföldi cégeknek nyújtott hitelekre. Valószínűleg kevés figyelmet fordítanak olyan kis belföldi cégekre, amelyek nem felelnek meg a nemzetközi számviteli szabványoknak. Emellett a külföldi bankok belföldi kis cégekkel kapcsolatban tapasztalattal sem rendelkeznek. E jellemvonások miatt a külföldi bankok valóban eltéríthetik a pénzügyi intermediációt kívánatos formájától.

5. Szabályozási eltérések. A külföldi bank anyaországa és a fogadó ország közötti szabályozó-rendszerbeli különbségek eltérő célkitűzésekhez vezethetnek a hazai és külföldi bankok esetében. Ha a fogadó ország szabályozása szigorúbb, akkor a külföldi bank belépése korlátozott. Ekkor a belföldi hatóságok egyszerűen nem nagyon bíznak az anyaország bankszabályozóiban.

Ennek az érvnek a képviselőirodák és kirendeltségek belföldi tevékenységével kapcsolatban van létjogosultsága. Ezekben az esetekben anyaországban vállalt kockázat áttévődik a külföldi tevékenységre, és lehet, hogy a fogadó ország szabályozó hatóságai nem hajlandók elfogadni ugyanazt a kockázatot. Az ilyen helyzeteket gyakran a külföldi bankfiókok és képviselőirodák tevékenységének korlátozásával oldják meg.

Hasonló érvelés nem alkalmazható a külföldi tulajdonban levő vagy külföldi ellenőrzés alatt álló bankok esetében azon egyszerű oknál fogva, hogy ezekre a bankokra a fogadó ország összes szabályozása érvényes. Az Európai Unió banki előírásai, amelyek integrált bankközösséget hivatottak létrehozni, magukban foglalják ezt az alapelvet. Az előírások szerint a külföldi bankoknak a belföldi ügyleteik során meg kell felelniük a belföldi szabályozásoknak.

A szabályozási rendszer különbségein túl, a szabályozást és a bank felügyeletét a külföldi bankok esetében nehezebb végrehajtani, mint a hazai bankok esetében. A külföldi bankok átcsoportosíthatják tevékenységeiket a belföldi piacról az anyaországba és viszont, s ez nehézkessé teheti a belföldi szabályozó hatóságok és felügyeleték helyzetét.¹⁰

Általában kis, újonnan felállított bankok tevékenységét nehezebb felügyelni, s ezek gyakrabban bonyolítanak le illegális ügyleteket. Viszonylag szabad bankszektor esetén sok kis bank jöhet létre, és ez nagyobb lehetőséget teremt a sikkasztásra, csalásra, pénzmosásra, végső soron pedig a pénzügyi intézmények fosztogatására. A visszaélések veszélye nem korlátozódik a külföldi bankokra. Bármilyen kezdő vállalkozás esetében felmerülhetnek ilyen problémák, éppen ezért tanácsos a banki tevékenység folytatására jogosító engedélyek megszerzését megnehezíteni, és a bankok felügyeletét fejleszteni. Az átmeneti gazdaságokban a sok kis és új bank felügyelete és az auditálás költségei nagyon magasak lehetnek, s a kormánynak nincsenek olyan bevételei, amelyek ezeket a költségeket fedeznék.

¹⁰ A New York-i Fed-banknak a Daiwa Bankkal – külföldi bank New Yorkban – kapcsolatos tapasztalata bizonyítja, hogy a fenti aggodalmak nem alaptalanok. Okkal feltételezhető, hogy a Daiwa brókerének csalása, az ellenőrzés hiánya és a tokiói menedzsmentnek a veszteség leplezésére érdekében tett erőfeszítései nem történtek volna meg egy hazai bank esetében. Ugyanis egyszerűen nehezebb olyan tevékenységet megfigyelni, amelyet külföldről irányítanak.

Magyarország és Lengyelország első posztkommunista éveinek tapasztalatai szerint a megfelelő szabályozás rendkívül fontos. Az új bankok (köztük sok külföldi bank) belépése megelőzte a felügyelethez és a szabályok végrehajtásához szükséges infrastruktúra kialakítását. Lassítani kellett volna a belépések ütemét, s ezáltal néhány probléma elkerülhető lett volna.

Lehetséges, hogy a külföldi bankok alkalmasabbak pénzmosásra – sőt akár arra alapíthatók. A szabályozási és jogi rendszer hibái miatt egy a külföldi tulajdonosokkal valamennyire kapcsolatban álló bank lehetővé teheti belföldi ügyfeleknek, hogy elkerüljenek bizonyos tőkekorlátozásokat. Azonban ezek az észrevételek inkább a megfelelő minőségű felügyelet kialakítására kell ösztönözzenek, mintsem arra, hogy a külföldiek belépésének korlátozásával az átmeneti gazdaság megbízható külföldi intézményeket is elveszítsen. Még egyszer hangsúlyozni kell: célszerű lenne kizárni azokat a külföldi bankokat, amelyek valószínűleg nem megfelelő banki gyakorlatot (például pénzmosást) hoznak az átmeneti gazdaságokba. Erre példaként említhető az észt hatóságok orosz bankok belépésével kapcsolatos erős ellenérzése.

A külföldi bankok szabályozásával kapcsolatos nehézségek csökkentik a belföldi jegybank monetáris politikájának lehetőségeit. A monetáris ellenőrzést még nehezebbé teszi az, hogy a külföldi bankok képesek a betéteket a határon keresztül mozgatni, s hogy nagyon közeli helyettesítőnek tekinthető devizabetéteket kínálhatnak. Igaz, hogy a belföldi monetáris ellenőrzés könnyebb lenne, ha a korlátoznák a belépést, és a tőkeműveletek szabályozásával leválasztanák a belföldi gazdaságot a nemzetközi pénzügyi piacokról. Mindazonáltal a modern teóriák konszenzusra jutottak abban, hogy a pénzügyi liberalizáció és a világ pénzügyi piacaival való integráció haszna jócskán felülmúlja a költségeket.

Kis országok esetében a tőkemérleg konvertibilitása és a nemzetközi pénzügyi piacok csökkentik annak lehetőségét, hogy azok teljesen független monetáris politikát folytassanak. Az üzleti ciklusok sokkjai áterjednek egyik országból a másikba – a kereskedelem és a befektetések méreteiből adódóan. A pénzügyi piacok korlátozása azonban csak kissé javítaná a helyzetet. Bizonyos, hogy a külföldi bankok belépése erősíti az országok közötti gazdasági kapcsolatokat, és az országok a külső sokkok tekintetében sebezhetőbbé válnak. Azonban a szorosabb kapcsolatokból fakadó előnyök jóval nagyobbak, mint a pénzügyi izolációból származóak.

A külföldi bankok jelenlétének előnyei

Az előző fejezetben áttekintettük azokat az indokokat, amelyek a külföldi bankok belépésének korlátozásával kapcsolatban felmerülhetnek. Ebben fejezetben a külföldi bankok jelenlétének lehetséges előnyeit mutatjuk be. A külföldi bankok belépését és az ebből fakadó hozamokat három szempontból elemezzük. Először megvizsgáljuk, hogy mivel járulnak hozzá a külföldi bankok az átmeneti országok gazdaságának és pénzügyi szektorának fejlődéséhez. Azoknak a lehetséges előnyöknek a felsorolásával kezdjük, amelyek miatt a külföldi bankok jelenlétét érdemes és szükséges ösztönözni. A második kérdés arra keresi a választ, hogy mikor és miért lépnek be a külföldi bankok az átmenet országainak piacára. Az a tény, hogy a fogadó ország szívesen látja a külföldi bankokat, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a külföldi bankok be is akarnak lépni az átmeneti gazdaságok piacaira. Itt térünk ki a belépés feltételeire. A harmadik – kisebb – kérdés azt kutatja, hogy az átmeneti gazdaságokban milyen viselkedést várunk a külföldi bankoktól. A kérdésre adott válasz a közelmúlt eseményeiből kiindulva igyekszik bemutatni a külföldi bankok valószínű jövőbeli viselkedését.

A külföldi bankok lehetséges előnyei

A külföldi bankok jelenlétének a következő előnyei lehetnek az átmeneti gazdaságok számára.

1. *A termékek és szolgáltatások fejlesztése.* Az átmeneti gazdaságok már működő bankjai gyakran s nagy valószínűséggel nem járulnak hozzá az innovációhoz. Ennek a jelenségnek több oka van. Az egyik ok, hogy ezeket a bankokat sokszor lekötik a hitelportfóliójuk átalakításával járó problémák. Másodsor, a meglévő bankok személyi állománya általában nem segíti elő a banki szolgáltatások innovációját, s nincs elegendő nyereségük a személyi állomány és a technológia fejlesztésére. Így a külföldi bankok a termékek és szolgáltatások innovációjának döntő forrásai lehetnek. A Citibank belépése a jómódú ügyfeleknek szóló lakossági üzletágba Magyarországon jó példa a jelenségre: a belföldi bankoknak nem volt még tapasztalatuk és képességük, hogy befektessenek az ATM-hálózatba és a folyószámlákba.

2. *Növekvő skáláhozadék és diverzifikáció.* A tervgazdaságok banki intézményei hatékonytalanul bonyolították le a fizetési forgalmat, és ezért kívánatos a modern fizetési szolgáltatásokat kínáló bankok megjelenése. Az átmeneti gazdaságokban, ahol a bank-szektor erősen koncentrált, sok bank elegendő forgalommal rendelkezik ahhoz, hogy hatékonyan működhessen. A külföldi bankok a banki ügyletekhez szükséges technológia behozatalával hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a tervgazdasági múlttal rendelkező nagy bankok jobban kihasználhassák a növekvő skáláhozadékból fakadó előnyöket. Például a cseh Komerčníbank és a magyar Budapest Bank profitálhat azokból a kooperatív egyezményekből, amelyek segítségével a banki tevékenységek technológiáját importálhatják.

A posztkommunista éra átmeneti gazdaságaiban a maroknyi nagy bank mellett egyre több kis bank – köztük számos újonnan alakult – is található. Sok bank nagyon kis méretű, s a hatékonysági elv ezek beolvadása mellett szól. A külföldi bankok a felvásárlásokon és fúziókon keresztül hozzájárulhatnak a kis pénzügyintézetek megszűnéséhez, és így a hatékonyság növekedéséhez.

Emellett a külföldi bankok bevezethetnek olyan pénzügyi tevékenységeket – elsősorban biztosításra, portfóliómenedzselésre, brókeri tevékenységre kell gondolnunk –, amelyek lehetővé teszik azt, hogy a bankok kihasználják a termékdivezifikáció előnyeit. Az átmeneti gazdaságok bankjainak rendszerint kevés a tapasztalatuk az említett tevékenységek bonyolításában, és tanulhatnak a külföldi bankoktól. Természetesen az új és/vagy külföldi bankok versenye negatív hatással lehet a piacon levő bankokra, mint ahogy azt korábban bemutattuk.

3. *Versenykörnyezet.* Az átmeneti gazdaságok bankrendszere csak nemrégiben vált ki a szovjet éra monobankrendszeréből.¹¹ Ennek eredményeképpen a bankok menedzsmentje kevés tapasztalattal rendelkezik a versennyel és a piac felépítésével kapcsolatban. A külföldi bankok olyan versenyhelyzetet teremthetnek, amely mind a megtakarítóknak, mind hitelezőknek előnyös.

4. *A pénzügyi piacok fejlődése.* A külföldi bankok belépése hozzájárul a pénzügyi piacok fejlődéséhez. Például azok a külföldi bankok, amelyeknek nincs olyan fiókhálózatuk, amellyel betéteket gyűjthetnek tevékenységük finanszírozására, valószínűleg a bankközi piachoz fordulnak. Így a külföldi bankok elősegítik a bankközi piac forgalombővülését, a piac fejlődését és a piaci erők által meghatározott kamatlábak kialakulását. A külföldi bankoknak ezenkívül olyan bankügyleteket is köszönhetünk, amelyek amúgy az országon kívül bonyolódtnának le.

¹¹ A bankrendszer átalakulása Magyarországon kezdődött legkorábban, 1987-ben. Az összes többi országban az átalakulás 1990 után indult meg.

5. *A megfelelő banki gyakorlat tovaggyűrűző hatásai.* A külföldi bankok valószínűleg bevezetnek egy sor olyan banki gyakorlatot, amely jórészt ismeretlen az átmenet országában. Piaci jelenlétük csökkenti a banki szolgáltatások elmaradását a megfelelő piaczgazdasági színvonalától. Példaként a hitelértékelés modern módszereit és a klíringügyleteket említhetjük.

6. *Külföldi működőtőke-befektetések serkentése.* Azoknak a külföldi bankoknak a jelenléte az átmeneti gazdaságokban, amelyek különféle magas színvonalú banki szolgáltatásokat nyújtanak, külföldi befektetőket csábítanak az országba. A külföldi bankok belépése gyakran külföldi működőtőke-befektetéseket követ, mert a külföldi bankok anyaországuk ügyfeleit szolgálják ki a külföldi piacon. Azonban az is sokszor előfordul, hogy a külföldi bankok jelenléte csökkenti a külföldi cégek belépési költségeit, s ezért a külföldi bankok valószínűleg a külföldi működőtőke-befektetések növekedésével járnak.

A külföldi bankok belépésének okai

Tegyük fel, hogy a külföldi bankok belépésének nincsen akadálya, s vizsgáljuk meg, hogy mi ösztönzi a külföldi bankokat arra, hogy belépjenek az átmenti országok piacára. A kérdés azért fontos, mert számos országban a külföldi bankok szerepe még akkor is jelentéktelen, ha a belépés nincs erősen korlátozva. Ezért érdemes megvizsgálnunk a piacnak azokat a vonásait, amelyek a külföldi bankok expanziójához, illetve távolmardásához vezetnek.¹²

A külföldi bankok piacra lépése olyan, mint a multinacionális vállalatok belépése általában. A multinacionális cégek akkor építik ki tevékenységüket egy külföldi országban, ha a fogadó ország piacán jól megkülönböztethető termékeket tudnak kínálni. Hasonlóképp, a külföldi piacra lépést eredményezheti a belföldiekhez viszonyított költségelöny is. A költségelöny gyakran a technológiának köszönhető, és szoros kapcsolatban áll a termékdifferenciálódással. A fent említett két tényező bármelyike arra ösztönözheti a multinacionális vállalatot, hogy inkább építse ki tevékenységét egy külföldi országban, mintsem exportáljon oda.

A jól elkülönülő termékek és/vagy költségelönyök hiányában a multinacionális cég valószínűleg otthonról exportálja termékeit, szolgáltatásait. Ilyen helyzetben a külföldi cég kapcsolatai révén, megbízottakkal, képviselőkkel vesz részt a külföldi versenyben, s nem fektet be tényleges külföldi jelenlétébe.

A külföldi bank folytathat üzleti tevékenységet külföldön anélkül, hogy leányvállalatot alapítana. Ez legkönnyebben egy belföldi bankkal kialakított levelező kapcsolattal érhető el. Világosabb, jobban megragadható jelenlétet biztosíthat a bank saját hazai ügyfeleinek, ha képviselőirodát vagy kirendeltséget nyit külföldön. Ezek a módszerek azonban a külföldi ország bankügyleteinek fejlődését kevésbé szolgálják, sokkal inkább az anyaországbeli ügyfelek jobb kiszolgálását segítik elő. Külföldi bank alapítása, azaz működőtőke-befektetés a pénzügyi szektorba egy, az előbbiektől teljesen eltérő lépés. Egy bank beléphet a külföldi ország bankszektorába, ha differenciált termékeket tud kínálni, vagy ki tudja aknázni a költségelönyében rejlő lehetőségeket.

A közép-európai nemzetközi üzleti aktivitás – például a külföldi működőtőke-befektetés és az export – bővülése azt sugallja, hogy a külföldi bankok tevékenyek lesznek ezekben az országokban. Ezért a képviselőirodák és a belföldi bankokkal kialakított kap-

¹² Lásd *Barnea-Goldberg* [1995]. Izrael érdekes példa, ugyanis a külföldi bankok belépésének nincsenek korlátai, s ennek ellenére a külföldi bankok érdeklődése csekély.

csolatok gyors elterjedése várható. Kérdés, hogy a külföldi bankok belépésének feltételei fennállnak-e.

A külföldi bankok a bankügyletek széles skáláján – hitelezés, betétkezelés és portfóliómenedzselés területén – képesek magas minőségű szolgáltatást nyújtani, és költségstruktúrájuk alapvetően eltér a belföldi bankokétól. A belföldi bankok régiószerte megfigyelhető átalakítási és menedzsmentproblémái miatt a külföldi bankok feltehetően még jó ideig képesek lesznek differenciált termékeket kínálni. Ezért a külföldi bankok érdeklődése a régió iránt egyáltalán nem meglepő.

Külföldi bankok valószínűsíthető tevékenységei

Azok a külföldi bankok, melyek már beléptek az átmeneti országok piacára rendszerint azokra a területekre korlátozzák tevékenységüket, ahol jól elkülöníthető szolgáltatásokat tudnak nyújtani és/vagy költségelőnyeiket ki tudják használni. Ebben a részben a külföldi bankok átmeneti gazdaságokban folytatott valószínűsíthető tevékenységeit összegezzük.

1. *Multinacionális vállalatoknak nyújtott pénzügyi szolgáltatások.* Ez feltehetően a külföldi bankok fő tevékenysége, s egyben az a tevékenység, amiért belépnek a piacra. Mivel nem biztos, hogy a belföldi bankok is képesek ugyanezeket a szolgáltatásokat hasonló színvonalon biztosítani, a külföldi bankok a multinacionális vállalatok tevékenységbővítésének fontos tényezői.

2. *Hitelezés a legjobb hazai ügyfeleknek.* A külföldi bank hitelezési tevékenysége a legjobb belföldi ügyfelekkel kezdődik, legtöbbször azokkal, akiknek már nemzetközi ügyleteik vannak. Ezek a nemzetközi szabványoknak megfelelő számviteli és beszámolási rendszerrel rendelkező vállalatok. Néhány országban várható a magas minőséget képviselő belföldi ügyfeleknek nyújtott külföldi banki hitelek növekedése, mert a külföldi bankok alacsonyabb költséggel jutnak forráshoz (így hitelek kamata is feltehetően alacsonyabb), magasabb színvonalú és belföldi bankok által nem kínált szolgáltatásokat (például nemzetközi fizetéseket) nyújtanak. Emellett a belföldi cégeket maga a nemzetközileg ismert külföldi bank is vonzhatja.

A külföldi bankok tevékenységének ez az oldala ellentmondásos, mert a belföldi bankok a legjobb ügyfelek „ellopásának” tekintik. A verseny e formája a belföldi bankoknak megnehezítheti tevékenységük átalakítását, s ezért a belföldi bankok a külföldi bankokkal szembeni protekcionizmust szorgalmazhatják.

3. *Befektetési bankügyletek.* Számos olyan befektetési banki ügylet létezik, amiről a központi tervgazdaságokban gyakorlatilag nem is hallottak, s amiről a helyi bankok megtehetően keveset tudnak. Ezek az ügyletek magukban foglalják a fúziókkal, felvásárlásokkal és a tőkepiaci finanszírozással kapcsolatos tanácsadást, tőkepiaci instrumentumok esetében az aláírást (underwriting), s az értékpapírok piaci forgalmazását. Várható, hogy külföldi bankok és nem bank pénzügyi intézetek belépnek ezeknek az ügyleteknek a piacára.

4. *A lakossági bankügyletek* általában a külföldi bankok kisebb érdeklődését vonzzák. A fiókhálózat kialakítása ugyanis költséges, a meglévő fiókhálózat megvásárlása pedig kockázatos. Azonban, ha a belföldi bankoknak nem sikerül a lakossági üzletághoz kapcsolódó termékeiket, szolgáltatásaikat és információs rendszerüket fejleszteni, akkor az új belépők nagyon is elkezdhetnek érdeklődni. Példát a Citibank korábban már említett magyarországi expanziója szolgáltat. A Citibank úgy fejleszti a lakossági bankügyleteit (automatizált banktechnológia, ATM, hitelkártya stb.), hogy nem épít ki fiókhálózatot. Mindez példaértékű lehet a többi külföldi banknak: a lakossági bankügyletek piacára történő belépés csábító lehet, ha nem szükséges vállalni a fiókhálózat magas költségeit.

Hivatkozások

- CAPEK, A. [1995]: The Bad Loans and the Commercial Bank Policies in Czech Republic. Institute of Economics, Czech National Bank, május.
- BARNEA, E.–GOLDBERG, L. [1995]: Absence of Foreign Banks in Israel: An Industrial Organization Theory of Foreign Banking. Bank of Israel Working Paper, augusztus.
- BISIGNANO, J. [1992]: Banking in the European Community: Structure, Competition, and Public Policy. Banking Structures in Major Countries. (Szerk.: *George Kaufman*), Kluwer Publisher.
- BONIN, J.–LEVEN, B. [1995]: Polish Banks Prepare for Foreign Invasion: Consolidation – Orchestrated or Market Driven? Augusztus.
- BREALEY, R. A.–KAPLANIS, E. [1994]: The Growth and Structure of International Banking. The City Research Project Subject Report, London Business School, július.
- GARDNER, E. P.–MOLYNEUX, PH. [1990]: Changes in Western European Banking. Unwin Hyman, London.
- HOSCHKA, T. [1993]: Cross-Border Entry in European Retail Financial Services in Transition. St. Martin's Press, New York.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND [1995]: International Capital Markets: Developments, Prospects, and Policy Issues, augusztus.
- SAVELA, J.–HERRALA, R. [1992]: Foreign-owned Banks in Finland. Bank of Finland Bulletin, 66(4), április.